

KÓNYA FRANCISKA

„Távoztasd-el tőled a’ gonoszt, tégy jót,
és egygyezezél-meg az Istennel”

Misztikus megismerés Tarnóczy István meditációs könyveiben*

*Tudni akarják, mit is értünk a misztikán. Azt felelem
erre: senki sem tudja igazán megmondani, hacsak maga
is nem misztikus; senki sem képes kellően megérteni,
aki maga is nem arra felé halad, hogy azzá váljon.*

(Gerhard Tersteegen)¹

Tarnóczy István (1626–1689) megjelent nyomtatványai között egyaránt találunk latin és magyar nyelvű, önálló és fordított műveket. Irodalmi munkásságát műfaji változatosság jellemzi: az uralkodó imádság- és elmélkedésgyűjtemények mellett ugyanis találunk három kötetből álló elogiumsorozatot, egy filozófiai vizsgatétel-gyűjteményt és egy temetési beszédet. Jelen tanulmány a jezsuita szerző imádság- és elmélkedésgyűjteményeiben fellelhető misztikus vonatkozásokat vizsgálja. Kutatásunkban tehát különös figyelmet érdemel a három 1685-ben, Bécsben megjelent könyve: a *Jó akarat*,² a *Választott Nyil*³ és a *Vigyázó Szem*,⁴ és két fordítása: a *Mennybe vezető Kalauz*⁵ (Giovanni Bona, *Manuductio ad coelum*) és a *Nagy mesterség a jó élet*⁶ (Roberto Bellarmino, *De arte bene moriendi*). Tarnóczy István meditációinak központi témája az Istenhez való felemelkedés, ennek leggyakrabban ajánlott eszköze

---

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja.

¹ Idézi: Walter NIGG, *A misztika három csillaga: Eckhart–Suso–Tauler domonkos misztikusok*, [Bp.], Paulus Hungarus–Kairoz, [1999], 6.

² TARNÓCZY István, *Választott Nyil, avagy A’ jó igyekezet*, Bécs, 1685 (RMK I. 1326).

³ TARNÓCZY István, *Jó Akarat, melly által az ember Istennel egy értelmővé válik*, Bécs, 1685 (RMK I. 1325).

⁴ TARNÓCZY István, *Vigyázó Szem, avagy Istennek mindenütt jelen léte*, Bécs, 1685 (RMK I. 1327).

⁵ TARNÓCZY István, *Menyben vezető Kalauz*, Nagyszombat, 1675 (RMK I. 1185).

⁶ TARNÓCZY István, *Nagy mesterség a jó élet*, Nagyszombat, 1680 (RMK I. 1252).

pedig az emberi akarathoz az isteni akarathoz való alakítása. Emellett viszont a misztikus megismerés más útjait is kínálja.

A Tarnóczy-életmű egésze közül a *Vigyázó Szem, avagy Istennek mindenütt jelen léte* című elmélkedésgyűjteményt nevezhetnénk a „legmisztikusabbnak”. A szerző a könyv első két részében az Isten jelenlétén való elmélkedést a misztika hármas útjával kapcsolja össze. A lelki felemelkedés hármas útjának tagolását az 5–6. század fordulóján élt (Pseudo-)Dionüsziosz Areopagitésznek tulajdonítják. Az általa kidolgozott hierarchikus rendszer idővel leegyszerűsödött. Az isteni valóság alászálló mozgása (proodosz) elmaradt, egy idő után már csak az ember felfelé irányuló haladására értelmezik.¹ Tarnóczy, mielőtt részletesen kitérne az egyes szakaszokra, a fő gondolat összegzéseként így fogalmaz:

Declina malum, fac bonum, et jungere Deo. Távoztasd-el tőled a' gonoszt, tégy jót, és egygyezzel-meg az Istennel: a' melly három dologban foglaltatik a' három lelki életnek mivólta, ugymint a' Tisztulásnak, a' Világosításnak, és a' meg-egygyezésnek, a' kívül ki tetczik, melly nagy ereje, és munkálkodása vagyon mind ezekben, az Isten jelen létében való gyakorlásának [...].²

Ezután annak kifejtése következik, hogy a lelki élet útjain való haladásban hogyan lesz segítség a rendszeres elmélkedés. A meditáció először is a via purgativa eszközeként értelmezhető, hiszen támasz a kísértések és bűnök elkerülésében. Tarnóczy szentírási történetekkel és egyházi írók idézeteivel gazdagon példázza alaptételét, miszerint ha

valaki ez ilyen gondolatnak fegyverében öltözik, hogy ő tudni illik mindenütt, és mindenkor az Isten vigyázó szeme előtt forog, az bizonyára semi rendetlen gondolatnak, avagy testi, vagy természeti indulatnak soha nem enged, de még a' poklbéli sárkánynak dühösségétül sem retten meg.³

Fordítva viszont, aki elfelejtkezik az isteni jelenlétről, „minden bűnöknek aitaíát, és kapuiát föl nyitva, és nyitva tartva”.⁴ A tisztulás kiűzi a bűnből kilábaló emberből a helytelen vágyódásokat, a rossz szokásokat, hiszen ha valaki állandóan eszébe forgatja Isten jelenlétét, könnyen ellenállhat a kísértéseknek.⁵

¹ Kurt RUH, *A nyugati misztika története, I: A patrisztikus alapok és a 12. század szerzetesi teológiája*, Bp., Akadémiai, 2006, 62–66.

² TARNÓCZY, *Vigyázó Szem...*, i. m., 11–12.

³ *Uo.*, 27–28.

⁴ *Uo.*, 32.

⁵ *Uo.*, 12–13.

Másodszor, Tarnóczy elgondolásában, az efféle elmélkedésnek fontos szerepe van a via illuminativa esetében szintén, mivel az erények gyakorlására indít:

hogy ha a' tisztuló lelki életnek olly hasznos az Isten jelenléte, mentől inkább nagyobb alkalmatosságára válik, a' világosító lelki életnek és valamint hogy ez zabolán tartóztat, ugy hogy a' gonosztúl el ne ragattassunk, és ne rohannyunk a' bünre, ugy szintén hegyes ösztönünk, és éles sarkantyunk léssen a' jóra, és a' jóságos cselekedeteknek uttyán el igazodott futásra.⁶

Végül a felsorolást azzal zárja, hogy e meditáció „az Egygyező életre-is hasznos”.⁷ A misztikus egyesülés (via unitiva) ugyanis a két fél jelenlétét feltételezi, amelynek elérésére szintén azt ajánlja, hogy az Istent mindig eszünkben tartsuk.⁸

Érdeemes megnéznünk, hogyan értelmezi Tarnóczy ezt az 'unio'-t: az egyező élet „arra igyekezik, hogy az szeretet a' keresztyén lélekben föl gyulladgyon, és lángot vessen, hogy az Istennel meg-eggyezzen, és mint egy öszve forjon, a' kiben áll a' tökéletességnek meg-állapadása.”⁹ Tehát az Istennel való egyesülés jelenti a lelki élet csúcspontját. Az ideális állapot eléréséhez vezető úton pedig hangsúlyos az élet megjobbításának gondolata: a misztika első két útjának megfelelően a bűnök elhagyását és az erények gyakorlását követeli attól, aki „valóságosan az Istennel a' szerelemben meg-akar eggyesülni”.¹⁰

A Tarnóczy által 1675-ben lefordított műben, az olasz Giovanni Bona *Manuductio*ójában szintén megjelenik, Gábor Csilla szavaival élve „távolról követhető” ez a misztikus hármasság. A via purgativának megfeleltethető a hét főbűnt és az azoktól való szabadulást tárgyaló rész, a via illuminativa lépéseiként értelmezhetjük az emberi érzések, indulatok igazgatását taglaló és az erények gyakorlására buzdító részt, a via unitivának pedig a záró fejezet feleltethető meg, amely a tökéletes élet végéről, az Istennel való egyesülésről szól.¹¹

---

⁶ *Uo.*, 37.

⁷ *Uo.*, 51.

⁸ „leg-alkalmatossabb uttya az Isten szeretetihez-való menésére, és jutására ez, ha szüntelenül az Istent szemünk előtt hordozzuk.” *Uo.*, 53.

⁹ *Uo.*, 51.

¹⁰ *Uo.*, 53.

¹¹ GÁBOR Csilla, „*Religiosa actio mentis*”: *Meditációelmélet és meditációtípusok a kora újkorban Európában és Magyarországon = Devóciók, történelmek, identitások*, szerk. G. Cs., Kolozsvár, Scientia, 2004, 40–41 (9–60).

A *Vigyázó Szemben* a hármas út előbb említett beépítése mellett Avilai Szent Teréz (1515–1582) misztikus írásaiból is merít Tarnóczy. Egyrészt példaként állítja az olvasó elé Szent Teréz alakját, aki annyira elmerült az Isten jelenlétében, hogy mindig elméjében tartotta őt,¹² másrészt az isteni jelenlét önmagunkban való feltalálásának módját tárgyalva idézi Szent Teréz *Via perfectionis* (1565) című művét. Ebben a szerző párbeszédesebb formában tanácsokat és útmutatásokat fogalmaz meg szerzetestársainak, hogy bevezesse őket az általa gyakorolt imaéletbe. „Belső imának” nevezi azt a módot, amelyben misztikus találkozás történik. *A tökéletesség útja* 28–29. fejezetéből fordít le a jezsuita szerző egy részt, értelmezve, magyarázva azt. Eszerint aki minden külső gondolat kizárásával magába tud szállni, megtalálni ott az Istent, az „az igaz úton jár”, és lehetősége van arra, hogy igyon az élő víz forrásából. Ezen a forráson Tarnóczy szerint „az szent szüz a’ *contemplatit*, avagy az mély elmélkedést érté.”¹³ A szavak nélküli, mély belső imára összpontosító spanyol misztikus műveiben ugyanis hangsúlyos szerepe van a meditációnak, szemlélődésnek: ajánlott napközben többször Krisztus életének misztériumán elmélkedni, ez képessé tesz a kontemplációra.¹⁴

Mindezek mellett Tarnóczy szintén idézi Avilai Teréz imamódjáról való tanúságtételét. Vallomása szerint az Úr tanította erre az összeszedett imaformára, „a’ mellyben sok lelki vigasztalást, és szép fortélyokat tapasztaltam, hogy az elmém szüntelenül öszve legyen gyütve, s- ne oszollyék, ide, s-tova.”¹⁵ Tarnóczy a *Jó Akarat* című művében hasonló téma kapcsán szintén előhossa Szent Teréz gondolatait: az általa ideálisnak nevezett imádság módja és titka az, hogy mindenben képesek legyünk ráhagyatkozni az Isten akaratára.¹⁶

Tarnóczy kegyességi műveiben egy-egy gondolat hangsúlyozására előszeretettel használ „szép és világos példákat”. Ezekhez a szentírási és történelmi események mellett gyakran merít a szentek vitájából (életrajzából). Így

¹² TARNÓCZY, *Vigyázó Szem...*, i. m., 138.

¹³ *Uo.*, 96.

¹⁴ Lawrence S. CUNNINGHAM, Keith J. EGAN, *Christian Spirituality: Themes from the tradition*, New Jersey, Paulist Press, 1996, 96–97; SÖVEGES Dávid, *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola, 1993, 206–208.

¹⁵ TARNÓCZY, *Vigyázó Szem...*, i. m., 97–98.

¹⁶ „Az igaz buzgó imádságnak modgya s minden mestersége abban áll, hogy a’ mi akaratunkat mentől inkább lehet minden tehetségünkkel arra vessük, hogy az ő szent akaratyával egyget értsen, s-eggyé legyen.” TARNÓCZY, *Jó Akarat...*, i. m., 82.

Avilai Teréz mellett számos más misztikusról is olvashatunk, legtöbbször Szent Gertrúd/Grót (1256–1301 k.) neve fordul elő. A *Választott Nyílban* kétszer is megjelöli forrásként Gertrúd könyvét (in suo lib. sapi.; lib. 3 cap. 23.).¹⁷ A hagyomány szerint Krisztus meghagyta neki, hogy úgy éljen minden cselekedetében és munkájában, hogy cselekedeteit, gondolatait, szavait az ő szavaihoz egyezteti. Ehhez kapcsolódóan olvashatunk Tarnóczynál arról a látomásról, amelyben Krisztussal együtt Szent János evangélista is megjelent neki. A tanítvány íráshoz kezdve először tintába mártotta pennáját, így feketével, aztán Krisztus oldalába mártva a tollat vörös betűkkel írt. A jezsuita szerző ehhez fűzött értelmezése, a beszéd tárgyára való alkalmazása így kezdődik:

ezen látással tuttára akarta adni, Christus Urunk szent Grotnak, a' vagy Gertrudnak, hogy a' fekete bötük, nem egyebet jelentek, hanem a' jámbor, és Istenes életü léleknek az ő közönséges Szokott cselekedetit a' vörös, és piros bötük pedig, jelentik azokat a' cselekedeteket, mellyeket a' Christus szent vérevel, és szenvedésével meg-egyezzvén végbe viszünk [...].¹⁸

Tarnóczy számos esetben különböző erények gyakorlása kapcsán példalózik Gertrúddal. Így többek között a szenvedés, testi nyavalyák elfogadásában való példamutató magatartásáért említi őt, akinek lázas betegségében megjelent az Üdvözítő, egyik kezében a betegséget tartva, másikban az egészséget. Az Úr kérdésére, hogy melyiket választja, a szerzetesnő az isteni akarathoz igazodva Krisztusra bízta a döntést.¹⁹ Szintén az isteni akarat kérdéséhez kapcsolódóan, a halál készséges elfogadásában állítja példaképnek egy másik életrajzi eseményre utalva: a szent életű szerzetesnő egy nagyobb esést túlélve sajnálatát fejezte ki, hogy nem kerülhetett rögtön Krisztus elé.²⁰

Tarnóczy több művében is idézi Mechtild látomását Gertrúdról. A *Jó Akaratban* az Úr Mechtildnek kinyilatkoztatott elismerő szavai szerint: ahogy a kéz és szem rögtön azt cselekszi, amit az akarat parancsol, úgy

---

¹⁷ A szerzőségeet illető kérdések máig sem tisztázottak. A 2. rész önéletrajz, ezt Gertrúd írta, de a négy többi könyv más tollából származik. – Kurt RUH, *A nyugati misztika története, II: A 12. és 13. századi női misztika és az első ferencesek misztikája*, Bp., Akadémiai, 2006, 359–361.

¹⁸ TARNÓCZY, *Választott Nyíl...*, i. m., 88.

¹⁹ „Oh édes meg-váltó Jesusom, én Uram s-Istenem, én egyebet nem választok, hanem csak azt, a' mitt akarsz, nékem mind egy, csak tellyék bé a' te szent akaratod.” TARNÓCZY, *Jó Akarat...*, i. m., 179–180.

²⁰ *Uo.*, 190–192.

Gertrúd is késedelem nélkül teljesíti az ő akaratát.²¹ A *Vigyázó Szemben* Mechtild látomásáról hosszabb idézetet találunk:

Az szent Mechtildis látott vala egykor, egy ilyen látást: A' Christus üle egy királyi székbén, és hogy ő kerüllette az ő szerzetén-való szerelmes nénnye Szent Gertrúd, nagy alázatossan, böcsüllendő, s-tisztelendő képpen jár vala, szokása felettvaló módon, úgy hogy vala melly felé fordúlna mindenütt szeme előtt vólna a' Christus: a' midön Mechtildes ezen álmélkodnék, azt mondá néki, a' mi édes Jésumunk: Az én kedves, választott Gertrud leányomnak olyan az élete, a' mint itt látod lenni, ő mindenkor az én szemeim előtt jár, kél, és mindeneket cselekeszik, egyebet nem kíván, hanem hogy egyedül csak engem ismérien, az én akaratomat, és parancsolatimat végbe vigye, és be-teljesítse, és hogy minden fáradságát, s-tehetségét az én dicsőségemre, igazán, és hiven föl áldozza.²²

Ugyanitt a jegyesszimbolika képeivel él: Gertrúd úgy viselte magát, „mint az szerelemben eset Jegyes”, aki soha el nem engedi kedvese kezét.²³

A fentiekén kívül számos más női misztikus neve felbukkan a jezsuita szerző könyveiben. Genovai Szent Katalin (1447–1510) neve több Tarnóczy-műben is előkerül. Krisztus jelenlétén való elmélkedés kapcsán hozza példaként Katalin látomását a véresen keresztjét hordozó Jézusról.²⁴ Máshol a *Miatyánk* imádkozásával kapcsolatos kinyilatkoztatásról olvashatunk: az Úr parancsa, hogy mindenkor különösen figyeljen a „legyen meg a te akaratod” szavaira, úgy rágja meg, mint lelki eledelt.²⁵ Ismét más helyen éppen ennek beteljesítőjeként nevezi meg őt, idézve szavait: „a' mitt az Isten akar, azt akarom én-is”.²⁶

A *Választott Nyíl*ban a szolgálat fontosságát hangsúlyozva említi egy újabb misztikus, Sziénai Szent Katalin (1347–1380) látomását. Ebben az Úr így inti őt: „édes leányom, gondolkodgyál én felőlem, s-légy jó emlékezettel rólam, hogy én is emlékezzem felőled. Ne légyen semmire másra gondod, hanem csak az én szolgálatomra, dicséretemre, és nevemnek fel-magasztalására, mentül jobban lehet [...]”.²⁷

A Tarnóczy műveiben fellelhető férfi misztikusok közül Clairvaux-i Bernátot (1090–1153) és Henricus de Susót (1295–1366) emeljük ki. Szá-

²¹ *Uo.*, 200–201.

²² TARNÓCZY, *Vigyázó Szem...*, i. m., 136–137.

²³ *Uo.*, 138.

²⁴ *Uo.*, 75.

²⁵ TARNÓCZY, *Jó Akarat...*, i. m., 229.

²⁶ *Uo.*, 201.

²⁷ TARNÓCZY, *Választott Nyíl...*, i. m., 55–56.

mos alkalommal idézi Bernát *Énekek énekéhez* írt kommentárját (*Sermones super Cantica canticorum*). A *Nagy mesterség a jó életben* a 4. beszédre történik utalás. Eszerint az ima mint misztikus találkozás feltételezi az emberi lélek őszinte alázatát, mivel csak így mehetünk be a mennyei udvarba, a királyoknak királya elé.²⁸

A Bernát beszédeit átható jegyesszimbolika képei szintén tetten érhetők Tarnóczy műveiben. A bernáti szent szerelemben a menyasszony a kiválasztottak egyháza és minden Istent kereső lélek. Ebben a misztikus kapcsolatban a hangsúly nem a tiszteletadáson, hanem a szereteten van: az égi vőlegény és földi jegyese szeretik egymást (*purus amor*).²⁹ A lélek és Isten kapcsolatán kívül Szűz Máriára vonatkoztatva szintén idézi Tarnóczy az *Énekek éneke* sorait: a gránátalma tökéletességével ruházva fel őt (Én 4, 13–14).³⁰ Máskor elvonatkoztat: saját igyekezeteinknek, törekvéseinknek kell a jegyeshez hasonlóvá lenniük, aki maga olyan (az *Énekek éneke* szerint – Én 3, 6), mint az égbe szálló mirha- és tömjénfűst.³¹

Henricus de Suso (Heinrich Seuse) esetét a *Jó akaratban* közvetlenül a fent említett Mechtild-látomás előtt olvashatjuk. A domonkos szerzetes addig gyakorolta az isteni jelenlét tudatosítását, amíg ez szokássá nem vált benne. Így „győzhetetlen békességes-tűrőssével” viselte a külső és belső szenvedéseket. Tarnóczy tehát annak példájaként állítja az olvasó elé Henriket, hogy bárki elérheti a belső békét.³² Máshol pedig ugyanezen témáról szólva idézi őt: az Isten dicsőségét azzal szolgálhatja az ember leginkább, ha beteljesíti az ő akaratát.³³

Az eddig felsorolt, név szerint említett misztikusok mellett Tarnóczy számtalan esetben névtelenül példálózik egy-egy szent életű emberrel, szerzetessel.³⁴ Minden általa említett misztikus istentapasztalat közül az egyik legterjedelmesebben elmesélt látomás alanya éppen egy ilyen szerzetes, aki

---

²⁸ TARNÓCZY, *Nagy mesterség a jó élet*, Nagyszombat 1680 (RMK I. 1252), 129–130.

²⁹ RUH, *i. m.*, I, 290.

³⁰ TARNÓCZY, *Választott Nyil...*, *i. m.*, 115–116.

³¹ *Uo.*, 121–122.

³² TARNÓCZY, *Vigyázó Szem...*, *i. m.*, 135–136.

³³ TARNÓCZY, *Jó Akarat...*, *i. m.*, 15.

³⁴ Lásd még: a csodák övezte szerzetes példája (*Uo.*, 98–103); egy szent életű koldus és egy teológus párbeszéde (*Uo.*, 118–126); Sanctulus nevezetű szerzetes példája Gergely pápa írásából, aki egy rab helyett önként életét adná, de Isten csodával menti meg őt a hóhér kezéből (*Uo.*, 192–194).

kinyilatkoztatásban azt látja, hogy Krisztus királyi trónján ülve arany gyűrűt tart, amelynek közepét célozva három embercsoport íjjal lövöldöz. Tarnóczy közli a szimbolikus jelenet Istentől kapott magyarázatát is.³⁵

Bár a jezsuita szerzők általában szívesen idézik Kempis Tamás *Krisztus követése* című művét, Tarnóczyra ez nem jellemző. A *Jó akarat* Bercsényinek szóló ajánlásában hivatkozik rá, röviden idézve őt a türelmesség erénye kapcsán: „a’ melly dolgoknak iobulasa nem áll akaratumkon s-hatalmunkon. Kempis Tamás-kint; quod non possumus emendare, debemus patienter tolerare, annak vétke nem tulajdonétatik embernek; mert csak békeséges tűrés akkor dolga.”³⁶

Tarnóczy István elmélkedésgyűjteményeiben a jezsuita meditációírás hagyományához kapcsolódik. Meditációinak központi témája az Istenhez való közeledés, a vele való bensőséges kapcsolat elérése. Ehhez vezető leghatásosabb módként pedig az emberi akaratnak az isteni akaráthoz való alakítását ajánlja, amely egyféle misztikus megismerést is feltételez. Ugyanakkor a képzelet és az érzékek használatának (applicatio sensuum) ignáci jelentősége meditációiban szintén szerepet kap. Hangsúlyos gondolata, hogy az Isten éppen az érzékeken keresztül ajándékozza meg bőségesen az embert: „valami vigasztalásunk, segítségünk, örömünk, és gyönyörűségünk lehet, a’ teremtetett állapotokból, ugy mint az iz, az étekben, az szén a’ festékben, a’ hallás a’ musikában, a’ szag a’ drága festékben, és jó illató izekben, azt az egész testünknek tagjaival közli.”³⁷

³⁵ „Az aranyos karika, avagy gyűrű jelenti az Istennek irgalmasságát, a’ kinek közepén a’ kegyes Jézus szive, a’ ki minden érdemével tellyes, valamit érdemlet szent halála, és szenvedése által tellyes életiben; A kéz éjjasok pedig három rendbéli emberek, a’ kik kiválképpen való módon az Isten szolgálattára, és a’ tökélletes életre atták magokat...” TARNÓCZY, *Választott Nyil...*, i. m., 56–60.

³⁶ TARNÓCZY, *Jó Akarat...*, i. m., [7.]

³⁷ *Uo.*, 86.